

Macůrek, Josef; Rejnuš, Miloš

Úvod

In: Macůrek, Josef; Rejnuš, Miloš. *České země a Slovensko ve století před Bílou horou : z dějin vztahů v oblasti zemědělství, řemesla, obchodu a vzájemné obrany*. Vyd. 1. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1958, pp. 7-13

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/118981>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Obsah: problém česko-slovenských vztahů. — Dosavadní výzkum. — Hospodářsko-sociální otázky. — Význam doby před Bílou horou pro poznání česko-slovenských vztahů v minulosti. — Cíl práce. — Její věcné i časové vymezení. — Periodisace.

Je nepochybně málo národů, které byly a jsou si tak blízké i příbuzné a v minulosti tak úzce vzájemně spolupracovaly a stýkaly se, jako Češi a Slováci. Ač oba národy žily po staletí v rozličném prostředí a v různých státních útvarech, ač na jejich život působily často různorodé síly, podržovaly si (více než mnohé jiné příbuzné národy) vědomí své skutečné příbuznosti. Bylo a je více než přirozené, že nakonec a po dlouhém úsilí se oba tyto národy spojily v jednotném, společném, československém státě.

Vývoj těchto vzájemných česko-slovenských vztahů byl už velmi často objasňován v úvahách syntetické¹⁾ i monografické povahy.²⁾ Jevilo se přiroze-

¹⁾ *J. Kadavý*, *Vzájemnost v příkladech mezi Čechy, Moravany, Slováky, Slezáky i Lužičany*, Pešť 1843. — *A. Pražák*, *Češi a Slováci. Liter. dějepisné poznámky k československému poměru*, Praha 1929. — *J. Húsek*, *Hranice mezi zemí moravsko-slezskou a Slovenskem*, Praha 1932. — *V. Chaloupecký*, *Československé dějiny*, ČČH 1922, str. 1—30. — *B. Varsík*, *O jednotě československých dějin. První sjezd československých historiků r. 1937*, Praha 1938. — *D. Rapant*, *Česko-slovenské dějiny. Sborník „Od pravěku k dnešku“ II*, Praha 1930, str. 559—3. — *Česko-slovenská vlastivěda*, díl IV., *Dějiny*, Praha 1932. — *A. Horáková-Gašpariková*, *Tisícročné Slovensko (v knize „Slovensko“)*, Praha 1947, str. 220 a d.

²⁾ Z literatury, pokud jde o dobu 15.—18. stol., lze jmenovat: *A. Boček*, *Der Grenzstreit zwischen Ungaren und Mähren*, *Notizenblatt*, Brno 1862. — *A. Rybička*, *Boje a výpravy válečně některými pány moravskými proti M. Kostkovi 1530—32 vykonané*, *Věstník král. čes. Spol. nauk*, 1888. — *Fr. Kameníček*, *Zemské sjezdy a sněmy moravské I/III 1902 a d.* a tam citovaná literatura vlastní i cizí. — *Fr. Hrubý*, kromě rozličných zmínek v jeho díle o *Ladislavu Velenu z Žerotína* a v „*Moravské korespondenci*“, zejména jeho článku „*Slovensko protireformační*“ ve „*Slovenské čítance*“, II. vyd. 1925. — *V. Chaloupecký*, *Středověké listy ze Slovenska*, Bratislava 1937. — *Týž*, *Knihy žilinská*, Bratislava 1934. — *R. Urbánek*, *K historii doby Jiskrovy na Slovensku a ve východní Moravě*, *Věstník král. čes. Spol. nauk* 1939, Praha 1940. — *Týž*, *Čechy a války turecké ve sborníku „Co daly české země Evropě a lidstvu“*, Praha 1940. — *Fr. Roubík*, *Hraniční spory moravsko-uherské v 16.—18. stol.* *Sborník archivu min. vnitra*, VI. sv., Praha 1933. — *O. Odložilík*, *Šimon z Tišnova a Jan Vavřinec z Račic*, Brno

né a nutné, aby už se zřetele oboustranného zájmu o vývoj českého i slovenského života v minulosti byl vzájemný vztah obou národů, spojených po roku 1918 v jednom státě, českou i slovenskou vědou co nejdůkladněji poznán: v ohledu historickém, literárně historickém i jazykovém. Tím více se pokládalo za nutné problém tento řešit z ohledu na praktické potřeby dnešní doby.

Dosavadní studie o česko-slovenských vztazích (zejména 15.—18. stol.) se týkaly ponejvíce ohlasů husitského hnutí na Slovensku, otázky reformační i protireformační, vztahů v době bělohorského povstání i pobělohorské emigrace na Slovensku, symbiosy v době obrozenecké. V dosavadních pracích převládal zpravidla vždy zájem o otázky povahy kulturní, literární, jazykové, náboženské atd., ačkoli jinak např. i v některých literárněvědných a jazykovědných českých studiích bylo ojediněle uplatněno přesvědčení, že sám jazyk či literatura nevysvětlí vše. Poměr českých zemí a Slovenska byl často řešen jen jako otázka jazyková, národnostní nebo kulturní. Jen tu a tam se objevily — ač zřídka — studie z oblastí jiných.

1925. — V. Sokol, Jednota bratrská na Slovensku. „Slovenská čítanka“, II. vyd., 1925, str. 126 a d. — L. Hosák, Jak se zakupovali Maďaři v kraji hradištském v 16. stol., Časopis vlast. mus. v Olomouci 1927, str. 94 a d. — F. Bednář, Zápas moravských evangelíků o náboženskou svobodu v l. 1777—81, Praha 1931. — B. Varsík, Husiti a reformácia na Slovensku do žilinskej synody. Sbor. fil. fak. Bratislava, 1932. — Týž, Národnostný problém trnavskej univerzity, Bratislava 1938. — Týž, Slovenské listy a listiny z 15. a 16. stol., Bratislava 1956. — D. Lehotská, Vývoj slovenskej society v Bratislave „Slovanská Bratislava“, sv. II.—III. a d. — P. Horváth, Silesiaca a Moravica v levočskom mestskom archíve, Slezský sborník 1950, str. 95 a d. — Týž, Moravské sukno v Levoči v 2. pol. 16. stol., ČMM 1950, str. 363 a d. — R. Marsina, Silesiaca v žilinskom mestskom archíve, Slezský sborník 1950, str. 87 a d. — St. Drkal, Silesiaca ve slovenských archívech, tamtéž, str. 81 a d. — P. Ratkoš, Husitské revolučné hnutie a Slovensko, Hist. čas. I, č. 1, Bratislava 1953. — Týž, Banické povstanie 1525—26 a revolučná ideológia na Slovensku. ČsČH 1954, str. 400 a d. — Týž, Príspevok k dejinám banského práva a baníctva na Slovensku, Bratislava 1951. — Týž, Dokumenty k baníckemu povstaniu na Slovensku, Bratislava 1957. — Zd. Konečný, Příspěvek k problematice moravsko-slovenských obchodních vztahů v 1. pol. 16. stol., ČMM 1952, str. 352 a d. — Št. Kniezsa, Stredoveké české listiny, Budapešť 1952. — J. Šebánek, Slovaca v moravskom zemskom archíve, Hist. slovaca VI/VII sv. 1948, str. 234 a d. — J. Macúrek, Z problematiky vztahů moravsko-slovenských, tamtéž, str. 154 a d. — Týž, Valašská kolonizace v západních Karpatech do roku 1618—20. Slovanské hist. studie II, Praha 1957 a tam cit. liter. — Týž, K otázce vývoje a výnosu velkého pozemkového vlastnictví na pohraničí Moravy, Slovenska a Těšínska koncem 16. a poč. 17. stol. Sbor. prací fil. fak. brněnské univ. VI, 1957 a tam cit. liter. — Týž, České povstanie v rokoch 1618—20 a severozápadné Slovensko. Hist. štúdie II, Bratislava 1956. — Týž, Rebelie na východní Moravě v 1. pol. 17. stol. (1621—44) a severozápadní Slovensko. Tamtéž, III. sv. 1957. — Týž, České a uherské dějepiscectví v počátcích českého a maďarského národního obrození, Sborník J. Dobrovského, Praha 1953. — Fr. Matějka, K moravsko-slovenským stykom v dobe rozvíteho feudalizmu. Tamtéž, sv. II. — Fr. Dostál, Valašská povstání za třicetileté války, Praha 1956. — J. Tibenský, Juraj Sklenár a jeho spor s Katonom o rozlohe Velkej Moravy, Hist. sborník, sv. V, 1947. — Sborník O vzájomných vzťahoch Čechov a Slovákov. Bratislava 1956.

Ekonomicko-společenské otázky, problém, jaká úloha připadla ve vzájemných souvislostech, např. v období feudalismu, členům vládnoucí třídy, měštům, poddaným, co tu znamenalo řemeslo, směna zboží pomocí obchodu, která třída měla ve vzájemných vztazích důležitou či podřadnou úlohu, jak a pokud se měnilo osídlení vlivem vzájemné fluktuace obyvatelstva, jaké byly příčiny této fluktuace atd., byly v dosavadní historické produkci buď úplně zanedbávány anebo byly osvětlovány jen nepatrným způsobem. Pokud se přihlíželo k rozličným sporům, které se táhly po staletí na moravsko-slovenském pohraničí, bylo namnoze vše redukováno jen na jednu příčinu (na antičesko-slovenské tendence maďarské feudální třídy), ač šlo o pozadí i síly složitější a ač bez všestranného studia ekonomicko-společenského života na obou stranách západních Karpat vysvětlení řečených jevů není možné.

Skutečnost, že jsme dosud stále jen na okraji poznání hospodářsko-společenských vztahů mezi Čechy a Slováky, mezi zeměmi českými a Slovenskem, není nahodilostí. Souvisí už s tím, že dosud známe jen velmi málo vývoj moravského i západoslovenského velkostatku a venkova. Dosud nemáme náležitého obrazu o zboží výrobě, o hospodářství moravských i slovenských měst. Dosud není řešena a tím méně vyřešena otázka moravského, slezského, českého i západoslovenského trhu, otázka místních cen, vah, měř a mincí. Dosud tápeme v nejistotě, pokud a jak se účastnili obchodu té či oné země příslušníci rozličných národností, rozličných společenských tříd, velkostatek, měšťané a venkovští poddaní. Nevíme, jakou roli tu měli lidé domácí i cizí.

Máme-li dospět v bádání o otázce česko-slovenských vzájemných vztahů ke kladným výsledkům, třeba všechny tyto věci vyšetřit a vyřešit. Bude nutné postupovat parciálně: buď se omezit na určité oblasti či na určitou dobu. Bude nutné, abychom se opět a opět vraceli k předbelohorskému období, ke století 16. a poč. 17., kdy slovenské oblasti se staly za okupace středního Podunají Turky jádrem tehdejších Uher, byly odtrženy od hlavního jádra maďarského živlu, byly úže nežli kdy předtím připoutány ke svému západnímu sousedství, k zemím českým, zejména k Moravě, Slezsku a skrze ně i k Čechům. V té době došlo na půdě slovenské i české k živějšímu rozvoji v oblasti zemědělského hospodaření, ve vývoji řemesla i obchodu, ve směně naturálních produktů i zboží řemeslné výroby, nakonec i k novému ruchu v oblasti znárodnělé literatury i kultury. Třeba nepochybně souhlasit se slovy, která byla napsána ve slovenské historické práci: »O mnoho větší vliv pomerov na slovenské bol v 16. stor., v dobe predbelohorskej, ako v 17. stor., v dobe pobelohorskej . . . Nebolo úplne spravne, keď sa prílišným zdorazňovaním a najmä vlivom tradície tlačila do popredia pre význam česko-slovenských stykov v minulosti doba husitská a pobelohorská a pomýjela sa doba predbelohorská, ktorá mala najväčší význam pre vzájomné kulturné styky v minulosti. V dobe pred-

belohorskej, vlivom českých vzájomných stykov, utužila sa natoľko rečová i kulturná jednota Čechov a Slovákov, že i keď nastúpila v Čechách po belohorskej bitve smutná doba, nazvaná Jiráskom »Temnom«, zachovaly sa na Slovensku tradiční prvky z doby predbelohorskej.«³ — Třeba dodat, že predbelohorská doba má veľký význam nejen z hľadiska česko-slovenských kultúrnych stykú v minulosti, ale neméně z hľadiska vzájemných vzťahů ekonomicko-spoľečenských.

Jeví-li se nutné vracet se opět a opět ke vzájemným vztahům českých zemí a Slovenska ve století před Bílou horou, nelze ani země české ani Slovensko chápat v řečené době jako celky bez regionálních zvláštností. Na obou stranách, uvnitř českých zemí i uvnitř Slovenska, byly určité regionální svérázy, ať už jde o rychlost dějinného vývoje, jeho intenzitu či jeho zabarvení. Nebylo by správné, kdybychom tyto skutečnosti přehlíželi. Byl by ovšem omyl, kdybychom přenášeli určité jevy, zjištěné na západním Slovensku, na východní Moravě a na Těšínsku na celek zemí českých, či na celé Slovensko, a kdybychom vyvozovali z místních poměrů východomoravských, těšínských či západoslovenských obecné závěry platné pro všechny země české z jedné a pro Slovensko z druhé strany. Byl by stejný omyl, kdybychom soudili, že za personální či dynastické unie zemí českých a Slovenska v 16. a poč. 17. stol. došlo ke splynutí českých i slovenských krajů a že byly zemské hranice odstraněny. Tyto se udržovaly před r. 1620 (a namnoze i potom); zemská i státní autonomie byly tehdy stráženy i hájeny stavovskými vládami. Mimo jiné právě proto se přes rozličnou spolupráci, přes vzájemné prolínání na jedné i na druhé straně západních Karpat vytvářelo ve století před Bílou horou vědomí jisté svojskosti: územní i etnické. Přes tehdejší rozmach češtiny na půdě slovenské se postupně a stále dokonaleji rozvíjela hovorová mluva, pronikala do textů českých a měnila je často na texty česko-slovenské.

* * *

Cílem této práce není podrobné zpracování vztahů zemí českých se Slovenskem ve století před Bílou horou. Nejde o to opakovat věci již známé. Cílem je pokusit se zpracovat na základě nových, dosud neužitých archivních materiálů, které byly sebrány v době několikaleté heuristické práce v archivech českých, slovenských, maďarských i polských, některé otázky z dějin ekonomicko-spoľečenských souvislostí. Jde o to, seznámit v přílohách odborníky i širší veřejnost s některými archivními prameny, které jsou nepochybně důležité jak z hľadiska historického vývoje vzájemných česko-slovenských vztahů, tak z hľadiska vývoje českého i slovenského jazyka.

³) B. Varsik, Husiti a reformácia . . . str. 50, 120, 170.

Že práce začíná okrajem 16. stol., souvisí se skutečnostmi výše uvedenými i s tím, že některé dosavadní edice týkající se vzájemných česko-slovenských vztahů (např. V. Chaloupeckého *Středověké listy ze Slovenska*, Bratislava-Praha 1937, Št. *Kniezszy* *Stredoveké české listiny*, Budapešť 1952), končí reprodukcí pramenů posledního desetiletí 15. nebo první čtvrtí 16. stol. Jestliže B. *Varsik* ve své edici *Slovenské listy a listiny z XV. a XVI. storočia*, Bratislava 1956, šel dále (až do poloviny 16. stol.), omezil se při tom vesměs jen na listy a listiny sebrané v podstatě z jednoho (trnavského) archivu.

Mimo to ani sebevětším průzkumem rozličných archivů českých, slovenských, maďarských a polských se nepodařilo získat pro konec 15. a počátek 16. stol. větší počet nových listů a listin, zejména pokud byly napsány v jazyku národním či pokud jsou důležité z hlediska vztahů česko-slovenských. Volba českého krále Vladislava v Uhrách (r. 1490) nezpůsobila, lze říci, v dějinách česko-slovenských vztahů či v užívání českého jazyka na Slovensku nějaký zlom. Jestliže se v posledním desetiletí 15. stol. užívalo na Slovensku a v Uhrách vůbec jazyka českého jakožto jazyka úředního,⁴⁾ navazovalo se v té věci na starší zvyk.

V prvním a druhém desetiletí 16. stol. prameny týkající se česko-slovenských vztahů rostou. Pocházejí nejvíce ze západních částí Slovenska, z Moravy a z Těšínska. Mnohé však mají původ také v Čechách. Některé prameny, pokud byly napsány jazykem národním, byly uveřejněny *Kniezsou* a *Varsikem*, ale často s tak četnými chybami (v edici Št. *Kniezszy*), že se zkrsluje historický smysl i ráz jazyka; je nutné proto přihlédnout k nim v této práci (aspoň místy) znovu.

Od dvacátých let 16. století se památky, které mluví o vzájemných vztazích česko-slovenských a jsou napsány národním jazykem, množí: nejen na západním Slovensku, jak tomu bylo dosud, ale i na Slovensku středním a východním. Při tom jejich autory byli nejen příslušníci vládnoucí třídy či jejich úředníci, ale i měšťané, často drobní řemeslníci a obchodníci.

* * *

I když tato práce má název »České země a Slovensko«, nechce a ani nemůže řešit všechny nadhozené otázky v celozemském měřítku či z celonárodního hlediska. Všímá si především oblastí, které spolu nejvíce sousedí: východní Moravy, Těšínska a západního Slovenska. Místy ovšem sahá dále na celý

⁴⁾ J. *Macúrek*, Čl. v SHČ v Bratislavě (v tisku). — Viz česky psané svědectví Theofila Thurza, vydané v Povážské Bystrici 10. listopadu r. 1493 (Št. *Kniezszy*, č. 33), Český list uherského palatina Štěpána Zapolského z 10. září r. 1498 adresovaný Bratislavě (tamtéž, č. 37), Český list vydaný v zemanském prostředí liptovském r. 1494 (zmínka o něm v edici B. *Varsika*, str. 51) atd.

český či slovenský prostor. Prameny, které pocházejí zejména z 2. poloviny 16. stol. a týkají se zvláště obchodních styků zemí českých se Slovenskem, ukazují že nelze mluvit o úplné uzavřenosti jednotlivých krajů, panství či jen o stycích mezi sousedícími oblastmi. Ani v době rozmachu feudálních řádů vskutku neexistovala naprostá uzavřenost jednotlivých regionů či dominií ani peněžitá uzavřenost v pravém slova smyslu. Peněžitá směna i dálkový obchod narušovaly uzavřenost hospodářství jednotlivých panství. Také snahy centralisujícího se státu zasahovaly stále více do pravomoci jednotlivých velkých pozemkových majetků.

Mimo to třeba říci, že hospodářský i společenský proces, vývoj výrobních i společenských poměrů neprobíhal ani na půdě české ani na půdě slovenské izolovaně od ostatního světa. Měl své obdoby také jinde. Při všech domácích silách, které určovaly vývoj, byl závislý také na proudech vládnoucích v okolních zemích, zejména středoevropských, které následovaly za sebou vesměs analogicky po obdobných cestách hospodářského a společenského života.

* * *

Pokud jde o periodisaci a rozvrh této práce, bylo by možno postupovat dvojím způsobem: a) jednak chronologicky, podle postupu a intenzity ve vývoji ekonomicko-spoločenských česko-slovenských vztahů ve století před Bílou horou, b) jednak věcně, ve smyslu forem výroby a postupu proti společnému nebezpečí. — V prvním případě bylo by možno mluvit ve smyslu nových pramenů o třech vývojových etapách: a) do poloviny 16. stol., b) do počátku 17. stol., c) do Bílé hory. — V druhém případě bylo by možno práci dělit podle vývoje a) velkého pozemkového vlastnictví i jeho hospodářských tendencí, b) podle vývoje řemesla a obchodu, c) podle společenství boje proti Habsburkům a Turkům.

Ten i druhý postup byl by v práci možný. — Přihlédneme-li např. k první eventualitě, vidíme, jak v první etapě se budovaly základy pro vytvoření feudálního hospodaření ve vlastní režii, a jak v souvislosti s tím rostly povinnosti poddaných a upevňovaly se robotní řády. Druhá etapa je nabita obchodním i jiným ruchem, etapa třetí, pokud jde o obchodní ruch, se hemží spíš jen pohledávkami zůstalými za starších dob a místo toho nabývají převahy věci a zájmy politické.

Přiznáme-li však, že dějiny jsou »dějinami vývoje společnosti«, »dějinami vývoje výroby a výrobních vztahů«, uznáme-li, že u nás a stejně také na Slovensku byly feudální poměry, přes výrobní vztahy kapitalistické tu a tam se sporadicky vyskytující ještě počátkem 17. stol., v podstatě nedotčené, uznáme-li, že hlavním hospodářským problémem ve století před Bílou horou byla u nás i na Slovensku výroba zemědělská, že tu i tam se tehdy vytvářely feudální instituce, které se staly typické pro další vývoj až do konce 18. stol., třeba

jít spíše směrem druhým a třeba sledovat věci podle: a) vývoje v zemědělství, b) v řemesle a obchodu, c) ve společném postupu navenek, tj. o otázce, která více či méně s předchozím vývojem souvisí.

Nakonec třeba říci, že jde o první díl práce nazvané »České země a Slovensko«. — II. díl se bude týkat údobí třicetileté války a tehdejších ekonomicko-společenských vztahů česko-slovenských, o nichž víme dosud (stejně jako o české pobělohorské emigraci za třicetileté války a její hospodářské funkci na Slovensku) jen velmi málo.

